

ODIHR OGRANICZONA MISJA OBSERWACJI WYBORÓW Rzeczpospolita Polska, Wybory parlamentarne, 15 października 2023 r.

STANOWISKO W SPRAWIE WSTĘPNYCH WNIOSKÓW I USTALEŃ

WNIOSKI WSTĘPNE

Wybory parlamentarne 15 października były konkurencyjne, a wyborcy mieli szeroki wybór politycznych alternatyw, jednak partia rządząca uzyskała wyraźną przewagę poprzez niewłaściwy wpływ na wykorzystanie zasobów państwa i mediów publicznych. Wybory odbyły się w wysoce spolaryzowanym środowisku i były postrzegane jako decydujące dla przyszłości Polski w kluczowych kwestiach, w tym odporności instytucji demokratycznych, wolności osobistych i polityki zagranicznej. Kandydaci mieli możliwość prowadzenia swobodnej kampanii, która niestety charakteryzowała się powszechnym stosowaniem nietolerancyjnej, ksenofobicznej i mizoginistycznej retoryki. Równoczesne przeprowadzenie referendum z inicjatywy rządu służyło wzmocnieniu przekazu partii rządzącej, w tym poprzez wsparcie spółek kontrolowanych przez państwo, podważając tym samym rozdział pomiędzy państwem a partią i umożliwiając pewne obejście przepisów dotyczących finansowania kampanii. W politycznie spolaryzowanym środowisku medialnym i ogólnie zawężającej się przestrzeni dla niezależnego dziennikarstwa nadawca publiczny otwarcie faworyzował partię rządzącą. Administracja wyborcza działała sprawnie, ale jej procesy decyzyjne nie były transparentne. Choć nadal pozostają pytania dotyczące niezależności sądownictwa, sposób rozpatrywania spraw związanych z wyborami przez Sąd Najwyższy był przejrzysty i sprzyjał większemu udziałowi obserwatorów. Dzień wyborów był spokojny, wyborcy entuzjastycznie i licznie pojawili się w lokalach wyborczych, a sam proces był dobrze zorganizowany w ograniczonej liczbie lokali wyborczych które odwiedziła Misja.

Ramy prawne systemu wyborczego stanowią wystarczającą podstawę dla przeprowadzenia demokratycznych wyborów. Choć zmiany przyjęte w 2023 r. uwzględniły niektóre z wcześniejszych rekomendacji ODIHR, to ich przyjęcie w miesiącach bezpośrednio poprzedzających wybory, a także bez znaczących konsultacji społecznych pozostaje w sprzeczności ze zobowiązaniami OBWE, Rady Europy i innymi międzynarodowymi standardami i dobrymi praktykami. Szereg z wcześniejszych rekomendacji ODIHR pozostaje nieuwzględniony, w tym te odnoszące się do praw wyborczych, zapobiegania nadużyciom środków publicznych i zwiększenia przejrzystości finansowania kampanii wyborczej. Zmiany mające na celu zwiększenie frekwencji wyborczej okazały się korzystne głównie dla obszarów wiejskich, co było postrzegane przez niektórych jako wsparcie dla partii rządzącej. Niepodjęcie przez Sejm kwestii proponowanego przez administrację wyborczą dostosowania liczby możliwych do zdobycia mandatów sejmowych proporcjonalnie do zmiany liczby ludności w okręgach wyborczych, mimo prawnego zobowiązania, a także wliczanie wszystkich oddanych za granicą głosów w wyborach do Sejmu i Senatu do puli głosów warszawskiego okręgu wyborczego, miało negatywny wpływ na równość wyborów, co jest sprzeczne z międzynarodowymi standardami.

Administracja wyborcza pod przewodnictwem Państwowej Komisji Wyborczej (PKW) wypełniła swój mandat w zakresie przygotowania wyborów efektywnie i zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa, dotrzymawszy wszystkich ustawowych terminów. Administracja wyborcza cieszyła się zaufaniem większości rozmówców Misji. Niektórzy jednak kwestionowali jej bezstronność w świetle, ich zdaniem, bardziej politycznego składu osobowego PKW oraz zmian kryteriów powoływania Okręgowych Komisji Wyborczych. Obrady Państwowej Komisji Wyborczej oraz Okręgowych Komisji Wyborczych nie były dostępne dla publiczności, ponadto informacje o porządku obrad i zapisy z ich przebiegu nie zostały opublikowane ze szkodą dla zasady transparentności. Znacząca liczba członków Obwodowych Komisji Wyborczych została wskazana przez komitety wyborcze, które nie zarejestrowały kandydatów. Mogło to osłabiać wzajemny

nadzór, a także równowagę pomiędzy członkami Komisji nominowanymi przez poszczególne komitety.

W wyborach zarejestrowano 29.091.621 osób uprawnionych do głosowania, w tym 606.265 wyborców którzy zadeklarowali chęć oddania głosów za granicą. Osoby sądownie ubezwłasnowolnione nadal są pozbawione praw wyborczych, co jest sprzeczne ze standardami międzynarodowymi i zobowiązaniami OBWE. Nowoutworzony Centralny Rejestr Wyborców zaczął funkcjonować zaledwie w przeddzień ogłoszenia wyborów. Pomimo obaw wyrażonych przez niektórych rozmówców przed wyborami, działanie rejestru uznano za satysfakcjonujące. Jednocześnie rozmówcy Misji zgłaszali pewne nieprawidłowości dotyczące danych adresowych wyborców zamieszkujących pod wieloma adresami.

Proces rejestracji kandydatów był otwarty i inkluzyjny, PKW zarejestrowała 320 list zgłoszonych przez 13 komitetów wyborczych oraz 359 kandydatów do Senatu, zgłoszonych przez 49 komitetów. Łącznie 56 list w wyborach do Sejmu oraz 27 kandydatów do Senatu nie zostało zarejestrowanych z powodu odrzucenia części podpisów głównie z uwagi na zakwestionowane dane adresowe.

Konstytucja gwarantuje równość kobiet i mężczyzn. Mimo to, kobiety pozostają niedoreprezentowane w życiu politycznym i na kierowniczych stanowiskach, w tym w administracji wyborczej, co wskazuje na potrzebę zwiększenia uczestnictwa kobiet. W sumie 44 procent kandydatów do Sejmu, i jedynie 19 procent kandydatów do Senatu to kobiety. Niektóre partie podkreślały wagę udziału kobiet w polityce i zapewniły swoim kandydatkom widoczność w kampanii wyborczej. Jednakże niektóre z kandydatek podczas kampanii zgłaszały obawy i przypadki przemocy lub nękania za względu na ich płeć.

Wolność zrzeszania się i zgromadzeń były respektowane. Kandydaci mogli swobodnie prowadzić kampanię, która choć pluralistyczna, została naznaczona nadużyciami środków publicznych i nierównymi warunkami jej prowadzenia. Zauważalne było przenikanie się kampanii wyborczej prowadzonej przez partię rządzącą z kampanią informacyjną rządu i spółek skarbu państwa wraz z utworzonymi przez nie fundacjami, w tym z kampanią poprzedzającą zorganizowane z inicjatywy rządu referendum. Zapewniło to znaczącą przewagę koalicji rządowej, zacierając granicę między państwem a partią, co stanowi zaprzeczenie i naruszenie zobowiązań OBWE i innych międzynarodowych standardów. Odzwierciedlając ogólną polaryzację społeczeństwa, kampania, w tym ta prowadzona w mediach społecznościowych, była wysoce konfrontacyjna, negatywna, często z wykorzystaniem podburzającej retoryki.

Poza kilkoma wyjątkami niedawne zmiany w zasadach finansowania kampanii nie odniosły się do zaleceń od dawna postulowanych przez ODIHR. Brak obowiązku szczegółowej sprawozdawczości przed dniem wyborów oraz nieuregulowane prowadzenie kampanii przez podmioty trzecie w połączeniu z nieskutecznymi regulacjami finansowania kampanii referendalnej, negatywnie wpłynęły na transparentność i możliwość rozliczenia finansów partii politycznych i kampanii wyborczej. Ponadto zaangażowanie Spółek Skarbu Państwa i prowadzonych przez nie fundacji w kampanię referendalną służyło obejściu przepisów regulujących finansowanie kampanii wyborczej, tym samym podważając znaczenie limitu wydatków. Choć PKW jest uprawniona do nadzoru nad finansowaniem kampanii, przyjęta przez Komisję wykładnia przepisów nie obejmuje możliwości kontroli finansowania przed dniem wyborów.

Wolność słowa i prawo do informacji są zagwarantowane konstytucyjnie, jednak zniesławienie i publicznie znieważenie pozostają przestępstwami pomimo wcześniejszych rekomendacji ODIHR. Krajobraz medialny jest pluralistyczny, zawiera liczne źródła i zróżnicowane perspektywy informacyjne. Zakup przez państwową firmę energetyczną większości dzienników regionalnych i wielu innych regionalnych nadawców, miał za zadanie ograniczenie udziału kapitału zagranicznego

w rynku medialnym, co w połączeniu z przewlekłym procesem odnowy licencji dla nadawców wskazuje na zwiększającą się kontrolę polityczną rządu nad rynkiem medialnym. Zespół Misji monitorujący media potwierdził wywiązanie się telewizji publicznej z obowiązku rozdysponowania darmowego czasu dla wszystkich komitetów. Jednakże programy informacyjne sukcesywnie prezentowały wydarzenia społeczno-polityczne w zaburzony i otwarcie stronniczy sposób. Pomimo prawnego wymogu bezstronności w relacjonowaniu politycznych wydarzeń, nadawca publiczny jednoznacznie promował partię rządzącą i jej politykę, jednocześnie demonstrując otwartą wrogość wobec opozycji, przedstawiając jej głównego lidera jako zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji nie ukróciła otwarcie stronniczego wydźwięku relacji prezentowanych w telewizji publicznej, pomimo konstytucyjnego obowiązku działania w obronie interesu publicznego. Większość monitorowanych mediów prywatnych przyjęła linię krytyczną wobec partii rządzącej, a niektóre wyraźnie sprzyjały opozycji.

Polskie prawo przewiduje odpowiednie środki ochrony prawnej zarówno w drodze sądowej jak i administracyjnej, dostępnej dla wyborców i konkurujących podmiotów. Jednakże utrzymują się obawy co do niezależności sądownictwa po wprowadzeniu ostatnich reform. Większość z licznych spraw rozpatrywanych przez Państwową Komisję Wyborczą i Sąd Najwyższy dotyczyła rejestracji kandydatów i została oddalona na podstawie przesłanek merytorycznych lub proceduralnych. Sąd Najwyższy uznał zażalenie na decyzje Państwowej Komisji Wyborczej, które ograniczyły pełnienie funkcji obserwatorów społecznych, w tym dotyczące niektórych aspektów rejestrowania obrazu, w rezultacie zmieniając wytyczne Komisji. Sąd Najwyższy rozpatruje sprawy na posiedzeniach zamkniętych z możliwością otwarcia ich dla publiczności, gdy uzna to za stosowne, co uczynił trzykrotnie zwiększając przejrzystość procedury rozstrzygnięcia sporów wyborczych.

Kodeks wyborczy dopuszcza zarówno społeczną jak i międzynarodową obserwację wyborów. Obserwatorzy międzynarodowi podlegają akredytacji PKW. Opóźnienie i brak przejrzystości podczas procesu akredytacji znaczącej liczby obserwatorów międzynarodowych, parlamentarnych i pozarządowych negatywnie wpłynęło na ich pracę. Nie ma formalnej procedury akredytacyjnej dla obserwatorów społecznych. Spośród organizacji społeczeństwa obywatelskiego, niektóre obserwowały przebieg dnia wyborów i prowadziły równoległe zestawienia wyników głosowania, inne skupiły się na monitorowaniu kampanii wyborczej w mediach, finansach kampanii i wykorzystywaniu środków publicznych. Niedawne poprawki rozszerzające uprawnienia obserwatorów społecznych do rejestrowania przebiegu głosowania i liczenia głosów przyjęto pozytywnie, ale część z rozmówców Misji zgłaszała obawy co do wymogu przekazywania tych nagrań do Ministerstwa Cyfryzacji.

WNIOSKI WSTĘPNE

Tło i kontekst polityczny

Dnia 8 sierpnia Prezydent Andrzej Duda ogłosił 15 października dniem wyborów parlamentarnych. W dniu 17 sierpnia Sejm zdecydował o przeprowadzeniu referendum wspólnie z wyborami parlamentarnymi. Po raz pierwszy przeprowadzono referendum równoległe z wyborami parlamentarnymi. Referendum obejmowało cztery pytania przedstawione przez Premiera w zakresie akceptacji imigrantów z Bliskiego Wschodu i Afryki, usunięcia bariery na granicy z Białorusią, sprzedaży aktywów państwowych oraz podniesienia wieku emerytalnego. Większość rozmówców Misji postrzegало referendum jako zaplanowane w celu wzmocnienia kampanii wyborczej prowadzonej przez partię rządzącą. Wielu liderów opozycji wzywało do bojkotu referendum.¹

¹ Referendum było przedmiotem zainteresowania Misji jedynie w zakresie jego wpływu na wybory parlamentarne.

W warunkach wysokiej polaryzacji środowiska politycznego Prawo i Sprawiedliwość (PiS) utrzymuje większość w Sejmie od 2015 r.² Od ostatnich wyborów parlamentarnych z 2019 r. Polska mierzyła się z wieloma wyzwaniami, w tym pandemią Covid, kryzysem migracyjnym obywateli państw trzecich na granicy z Białorusią oraz konsekwencjami wojny wywołanej inwazją Federacji Rosyjskiej na sąsiednią Ukrainę, w tym napływem kilku milionów ukraińskich uchodźców od lutego 2022 r. Po przyjęciu władzy PiS wprowadził szereg zmian legislacyjnych ograniczając prawo do aborcji oraz w zakresie regulacji sądownictwa i mediów publicznych. Te ostatnie skutkowały wszczęciem przez Komisję Europejską Procedury Naruszeniowej przeciwko Polsce.³ Ostatni raz Komisja Europejska wszczęła Procedurę Naruszeniową wobec Polski 8 czerwca 2023 r., w związku z planami powołania specjalnej komisji mającej badać wpływ rosyjskie w Polsce⁴. Następnie przepisy te zostały zmienione, w celu usunięcia zapisów które umożliwiłyby Komisji dyskwalifikację kandydatów w wyborach. W marcu rozpoczęto dochodzenie w sprawie możliwej korupcji w Ministerstwie Spraw Zagranicznych (MSZ) w związku z możliwymi nieprawidłowościami w procesie wydawania wiz pracowniczych. Dotychczas śledztwo zaowocowało dymisją Wiceministra Spraw Zagranicznych i postawieniem zarzutów siedmiu osobom.⁵

Konstytucja gwarantuje równość kobiet i mężczyzn. Mimo to kobiety pozostają niedoreprezentowane w życiu publicznym i na kierowniczych stanowiskach. W kończącej kadencję Parlamencie zajmują 28,5 procent miejsc w Sejmie i 24 procent w Senacie. Spośród 28 ministrów jedynie 5 to kobiety.

Ramy prawne i system wyborczy

Ramy prawne systemu wyborczego stanowią wystarczającą podstawę dla przeprowadzenia demokratycznych wyborów.⁶ Niektóre zapisy, w tym ubezwłasnowolnienie ze względu na niepełnosprawność umysłową, pozostają w sprzeczności ze standardami i zobowiązaniami międzynarodowymi. Ponadto przepisy zabraniają osobom niezdolnym do czynności prawnych zakładania stowarzyszeń i członkostwa w nich, a także inicjowania zgromadzeń publicznych.⁷

W marcu 2023 r. Kodeks Wyborczy został poddany znaczącej nowelizacji.⁸ Zmiany obejmowały utworzenie Centralnego Rejestru Wyborców (CRW), obniżenie minimalnej liczby mieszkańców

² W 2019 r. Prawo i Sprawiedliwość (PiS) zdobyło 235 mandatów; Koalicja Obywatelska (KO) 134; Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD) 49; Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL) 30; Konfederacja Wolność i Niepodległość 11; mniejszości niemieckiej przypadł jeden mandat. W Senacie PiS zdobyło 48 miejsc; KO 43; PSL 3; SLD 2; niezależni kandydaci 3; jedno miejsce przypadło kandydatowi komitetu wyborców.

³ Reformy sądownictwa rozpoczęte w 2016 r. zmieniły mechanizmy powoływania sędziów. Zobacz także rozdział dotyczący Polski w [Raporcje Komisji Europejskiej](#) na temat praworządności za rok 2023. W 2017 r. utworzono nową Izbę Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych, której mandat obejmuje zatwierdzanie ostatecznych wyników wyborów oraz odwołania w innych sprawach związanych z wyborami.

⁴ 31 maja 2023 r. weszła w życie ustawa o Państwowej Komisji ds. Badania Wpływów Rosji na bezpieczeństwo wewnętrzne Polski w latach 2007–2022. Pomimo [obaw](#) Komisja Wenecka komisję powołano 30 sierpnia. Proszę zapoznać się także z [procedurą KE w sprawie naruszenia przepisów](#).

⁵ 31 sierpnia pracownicy Centralnego Biura Antykorupcyjnego przeszukali MSZ i tego samego dnia powołano wiceministra spraw zagranicznych, 15 września MSZ wydało [oświadczenie](#) w tej sprawie.

⁶ Wybory parlamentarne są regulowane przez Konstytucję z 1997 r., Kodeks wyborczy z 2011 r., Prawo o Zgromadzeniach z 1990 r. i Ustawę o Partiach Politycznych z 1997 r. Państwowa Komisja Wyborcza wydaje uchwały i wiążące wytyczne dla niższych komisji wyborczych, a także wyjaśnienia dla organów administracji, komitetów wyborczych i mediów. Polska jest stroną najważniejszych międzynarodowych i regionalnych instrumentów związanych z przeprowadzeniem demokratycznych wyborów.

⁷ Artykuł 29 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych (KPON) nakłada na państwa obowiązek „aktywnego promowania środowiska, w którym osoby niepełnosprawne mogą skutecznie i w pełni uczestniczyć w kierowaniu sprawami publicznymi, bez dyskryminacji i na równych zasadach z innymi osobami, oraz zachęcać ich do udziału w sprawach publicznych, w tym [...] uczestnictwa w organizacjach pozarządowych i stowarzyszeniach zajmujących się życiem publicznym i politycznym kraju oraz działalnością i administracją partii politycznych.”

⁸ Zobacz [Opinię Prawną ODIHR](#) w sprawie projektu ustawy o zmianie Kodeksu wyborczego oraz niektórych innych aktów prawnych. Zmiany dotyczyły także innych ustaw, w tym ustawy o partiach politycznych z 1997 r.

przypadających na obwód wyborczy z 500 do 200, zmianę kryteriów wyboru członków Okręgowych Komisji Wyborczych, wprowadzenie obowiązkowego darmowego transportu dla wyborców na obszarach wiejskich pozbawionych dostępu do transportu publicznego w dniu wyborów, rozszerzenie uprawnień mężów zaufania i obserwatorów społecznych do rejestrowania przebiegu głosowania jednocześnie wprowadzając wymóg przesyłania takich nagrań do Ministerstwa Cyfryzacji.

W zmianach tych uwzględniono niektóre z wcześniejszych zaleceń ODIHR dotyczące Centralnego Rejestru Wyborców i zwiększenia partycypacji wyborczej osób z niepełnosprawnościami, niemniej jednak przepisy te wprowadzono na krótko przed wyborami, przy braku znaczących konsultacji z zainteresowanymi stronami, co jest sprzeczne ze zobowiązaniami i dobrymi praktykami międzynarodowym.⁹ Inne zalecenia ODIHR mające na celu dalsze dostosowanie prawa do zobowiązań międzynarodowych, pozostają nieuwzględnione, w tym dotyczące praw wyborczych, zapobiegania sprzeniewierzeniu środków publicznych a także zwiększające transparentność finansowania kampanii. W porządku prawnym brakuje wystarczających regulacji przeprowadzenia kampanii referendalnej, zwłaszcza dotyczących zgłaszania darowizn i wydatków. Zorganizowanie referendum równoległe z wyborami uwypukliło powyższe braki legislacyjne, negatywnie wpływając na proces wyborczy.

Władzę ustawodawczą sprawuje Parlament składający się z izby wyższej (Senatu) i izby niższej (Sejmu). Kadencja dwuizbowego parlamentu wynosi cztery lata. Stu członków Senatu wybieranych jest w systemie większościowym („pierwszy bierze wszystko”) w 100 jednomandatowych okręgach wyborczych. 460 posłów wybieranych jest w drodze proporcjonalnego systemu list otwartych z 41 okręgów wielomandatowych. W podziale mandatów do Sejmu biorą udział listy kandydatów, które otrzymają co najmniej pięć procent ważnych głosów w skali całego kraju (osiem procent w przypadku koalicji). Listy wyborcze zarejestrowane przez mniejszości narodowe są wyłączone z tego wymogu progowego. Okręgi wyborcze tworzone są w granicach województw. Mandaty sejmowe rozdzielane są proporcjonalnie pomiędzy okręgi wyborcze w zależności od liczby ludności.

Pomimo ustawowo przewidzianego okresowego przeglądu granic okręgów wyborczych w celu uwzględnienia zmian demograficznych oraz wbrew rekomendacjom ODIHR, rewizji granic okręgów wyborczych nie przeprowadzono od 2011 r. W październiku 2022 r. PKW zaproponowała Sejmowi wprowadzenie poprawek zakładających redystrybucję mandatów w 21 okręgach wyborczych oraz niewielkie zmiany w podziale miejsc senackich pomiędzy trzema województwami¹⁰, ale nie zostały one rozpatrzone przez Sejm. Nie ma ustawowego limitu odchyień od średniej liczby mieszkańców pozwalających zdobyć miejsce w Sejmie, prawo zezwala na znaczne różnice w liczebności populacji okręgów wyborczych do Senatu. Wszystkie głosy z zagranicy w wyborach Sejmu i Senatu dolicza się do głosów jednego okręgu wyborczego w kraju Warszawa I. co jeszcze bardziej podważa równość wyborów.¹¹ Te dodatkowe głosy, biorąc pod uwagę liczbę zarejestrowanych wyborców, zmniejszają wagę głosów w wyborach do Sejmu o

⁹ Sekcja II.2.b. Kodeksu dobrych praktyk w sprawach wyborczych Komisji Weneckiej z 2002 r. [Komisji Weneckiej Rady Europy](#) zaleca, aby „podstawowe elementy prawa wyborczego [...] nie były podatne na zmiany w okresie krótszym niż rok przed wyborami”. Paragraf 63 Raportu [wyjaśniającego do Kodeksu dobrych praktyk](#) stwierdza, że „stabilność prawa ma kluczowe znaczenie dla wiarygodności procesu wyborczego, który sam w sobie jest niezbędny do ugruntowania demokracji”. Punkt 5.8 [Dokumentu Kopenhaskiego OBWE z 1990 r.](#) stanowi, że ustawodawstwo powinno zostać przyjęte po zakończeniu procedury publicznej.

¹⁰ PKW zaproponowała korektę podziału mandatów w Sejmie, dodając 1 mandat w 9 okręgach wyborczych i mandaty w Warszawie II, przy jednoczesnym odjęciu 1 mandatu w 11 okręgach. Podkreśliła także, że obecny podział mandatów senackich pomiędzy województwa jest niezgodny z prawem, sugerując przydzielenie województwom małopolskiemu i mazowieckiemu po jednym mandacie kosztem województwa śląskiego.

¹¹ Odchylenia w okręgach Sejmu wahają się od -6,2 do +6,0 proc. Odchylenia w okręgach Senatu wahają się od -47 do +74 procent, co jest prawnie dopuszczalne, ale niezgodne z dobrą praktyką.

31 procent a w wyborach do Senatu o 66 procent, wbrew standardom i dobrym praktykom międzynarodowym.¹²

Administracja wyborcza

Wybory przeprowadza PKW, Krajowe Biuro Wyborcze (KBW) i jego 49 delegatur, 41 Okręgowych Komisji Wyborczych i 31.073 Obwodowych Komisji Wyborczych.¹³ Na potrzeby nadchodzących wyborów MSZ powołało 416 komisji obwodowych w przedstawicielstwach dyplomatycznych w 91 krajach. Od strony technicznej przygotowania do dnia wyborów przebiegały efektywnie zgodnie z kalendarzem wyborczym. Kobiety pozostają niedoreprezentowane w administracji wyborczej. Wszyscy członkowie PKW to mężczyźni, a 37 procent członków Okręgowych Komisji Wyborczych to kobiety. Przewodniczącą KBW jest kobietą.

PKW jest stałym organem decyzyjnym i nadzorczym, odpowiedzialnym za organizację wyborów i referendów. Są to pierwsze po nowelizacji Kodeksu Wyborczego wybory parlamentarne, w których w składzie PKW zasiada dwóch sędziów powoływanych na dziewięcioletnią kadencję (nominowanych przez Trybunał Konstytucyjny i Naczelny Sąd Administracyjny) oraz siedmiu członków powoływanych na czteroletnią kadencję z ramienia partii politycznych proporcjonalnie do ich reprezentacji w Sejmie. Administracja wyborcza cieszyła się zaufaniem rozmówców Misji. Jednakże niektórzy z nich poddawali w wątpliwość jej bezstronność w świetle bardziej politycznego składu PKW i zmian w zasadach powoływania członków Okręgowych Komisji Wyborczych.¹⁴

Spośród 100 Komisarzy Wyborczych pełniących funkcję pełnomocników PKW w województwach, 31 to kobiety. Około dwie trzecie Komisarzy pracowało przy poprzednich wyborach. Komisarze powoływani są na 5 letnią kadencję spośród kandydatów wskazanych przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz legitymujących się wyższym wykształceniem prawniczym. Ponad jedna trzecia Komisarzy Wyborczych to sędziowie powołani od czasu reformy sądownictwa z 2016 r., co w ocenie niektórych rozmówców Misji może podważać ich bezstronność. Do zadań Komisarzy Wyborczych należy przewodniczenie Okręgowym Komisjom Wyborczym, proponowanie kandydatów na ich członków i ustanawianie Obwodowych Komisji Wyborczych.

Krajowe Biuro Wyborcze jest stałym organem wykonawczym podlegającym PKW i posiada 49 delegatur w całym kraju wspierających Okręgowe i Obwodowe Komisje Wyborcze. Szef KBW jest powoływany przez Państwową Komisję Wyborczą spośród kandydatów przedstawionych przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji na 7-letnią kadencję. Dodatkowo mianowano około 2.600 urzędników wyborczych, których zadaniem jest ogólne nadzorowanie działania Obwodowych Komisji Wyborczych, szkolenie ich członków oraz koordynowanie logistyki dnia wyborów. Zgodnie z prawem nie można pełnić funkcji urzędnika wyborczego we własnej gminie. Gminy powołują *ad hoc* zespoły wyborcze świadczące znaczną pomoc logistyczną dla administracji wyborczej. Kompetencje i zasady współpracy pomiędzy urzędnikami wyborczymi a zespołami gminnymi nie zawsze były jasno zdefiniowane.

¹² [Paragraf 21 Komentarz ogólny do artykułu 25 MPPOiP](#) stanowi, że „[wyznaczenie granic wyborczych i metoda przydzielania głosów nie powinny zniekształcać rozkładu wyborców. Zobacz także sekcję 2.2 [Kodeksu dobrych praktyk Komisji Weneckiej Rady Europy w sprawach wyborczych](#), która stanowi, że „miejsca muszą być równomiernie rozdzielone pomiędzy okręgi wyborcze”.

¹³ Obejmuje to 1.781 specjalnych Obwodowych Komisji Wyborczych: utworzonych w szpitalach (892), domach pomocy społecznej (705), domach studenckich (15) oraz różnych typach więzień i aresztów śledczych (169).

¹⁴ Nominaci polityczni muszą posiadać kwalifikacje do sprawowania urzędu sędziego lub posiadać wykształcenie prawnicze lub zawodowe. Żadna grupa parlamentarna nie może nominować więcej niż trzech członków. Obecnie trzech członków nominowanych było przez PiS, dwóch przez KO i po jednym przez Nową Lewicę i Kukiz'15/PSL. Na przewodniczącego PKW mogą zostać wybrani wyłącznie mianowani sędziowie. Do 2019 r. w skład PKW wchodziło dziewięciu czynnych lub emerytowanych sędziów powoływanych przez prezydenta, po trzech członków nominowanych z Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego.

Powołane w dniu 28 sierpnia Okręgowe Komisje Wyborcze są organami tymczasowymi składającymi się z od 5 do 11 członków. Są oni odpowiedzialni za rejestrację list kandydatów, drukowanie kart do głosowania, rozpatrywanie skarg na prace Obwodowych Komisji Wyborczych i ustalanie wyników wyborów w podlegających im okręgach wyborczych. Zmiany z 2023 r. uchyliły wymóg, aby członkami Okręgowych Komisji Wyborczych byli sędziowie czynni lub w stanie spoczynku. Obecnie cztery piąte z nich miało taki status, a około jedna trzecia posiadała już doświadczenie pracy w komisji. Na czele Okręgowych Komisji Wyborczych stali komisarze wyborczy, a dyrektorzy delegatur KBW pełnili funkcje sekretarzy.

PKW posiada uprawnienia regulacyjne, a uchwały przyjmowane są zwykłą większością głosów przy kworum dwóch trzecich. Sesje PKW i Okręgowych Komisji Wyborczych odbywały się w miarę potrzeb bez uprzedniego ogłoszenia ich terminu lub porządku obrad i nie były otwarte dla obserwatorów społecznych i kandydatów ani nie były transmitowane w Internecie, a protokoły z posiedzeń nie zostały opublikowane. Miało to negatywny wpływ na przejrzystość procesu decyzyjnego i jego zrozumienie przez zainteresowane strony. Choć przyjęte uchwały, wytyczne i wyjaśnienia były niezwłocznie publikowane na stronie internetowej Komisji, niektóre wytyczne PKW nie zostały jasno sformułowane, w tym w zakresie kwestii zakwestionowanych przed Sądem Najwyższym. Współpraca pomiędzy różnymi organami administracji wyborczej przebiegała sprawnie.

W zależności od liczby przydzielonych wyborców, zwykle Obwodowe Komisje Wyborcze liczyły od 7 do 13 członków. Zgodnie z prawem do dwóch trzecich ustawowej liczby członków zarezerwowano dla przedstawicieli Komitetów Wyborczych, które aktualnie posiadały posłów do Sejmu lub Sejmiku danego województwa. Pozostałe miejsca dla członków Obwodowych Komisji Wyborczych zostały przydzielone kolejnym komitetom wyborczym, w razie potrzeby w drodze losowania. Znaczna liczba członków Komisji Obwodowych została powołana przez Komitety Wyborcze, które nie wystawiały kandydatów w wyborach i przepuszczalnie zostały zarejestrowane wyłącznie w tym celu, co nie jest prawnie zabronione. Rozmówcy Misji byli zdania, że część z tych komitetów była powiązana z partią rządzącą, osłabiając w ten sposób wzajemny nadzór i równowagę wśród członków nominowanych przez komitety.¹⁵ Dla ułatwienia dostępu do lokali wyborczych i w efekcie obniżenia minimalnej liczby mieszkańców przypadających na obwód utworzono 3.872 nowych lokali wyborczych (z czego 98 procent na terenach wiejskich). Ponadto nowe przepisy wprowadziły obowiązek zapewnienia bezpłatnego transportu do i z lokali wyborczych na obszarach, na których w dniu wyborów nie jest dostępny transport publiczny. Na zmianach w dużej mierze skorzystały okręgi wiejskie, co wielu rozmówców Misji postrzegało jako faworyzujące partię rządzącą, jako że ta w poprzednich wyborach lepsze wyniki uzyskała właśnie na obszarach wiejskich.¹⁶

Prawa wyborcze i rejestracja wyborców

Prawo do głosowania mają obywatele, którzy najpóźniej w dniu wyborów ukończyli 18 lat, chyba że prawo to zostało im odebrane orzeczeniem sądu lub Trybunału Stanu, w tym poprzez ubezwłasnowolnienie ze względu na niepełnosprawność umysłową. Ograniczenie praw wyborczych

¹⁵ Spośród 85 zarejestrowanych komitetów wyborczych 31 nie podjęło próby rejestracji żadnego kandydata. PKW opublikowała pełną listę powołanych członków Obwodowych Komisji Wyborczych, jednak bez odniesienia do powołującego komitetu wyborczego. Informacje te były dostępne jedynie na podstronach Okręgowych Komisji Wyborczych w formacie utrudniającym wyszukiwanie informacji.

¹⁶ Podejmując kolejną próbę zwiększenia frekwencji na terenach głównie wiejskich, rząd ogłosił [konkurs](#), w którym 15 października remont remizy strażackich przekaze 1 milion złotych gminie liczącej poniżej 20.000 mieszkańców w każdym z 314 powiatów, która w dniu 15 października osiągnęła najwyższą frekwencję w wyborach, a w sumie do wypłaty zostanie ponad 300 mln zł. 9 października rząd ogłosił, że gminy do 20 tys. mieszkańców, w których frekwencja wyborcza przekracza 60 proc., otrzymają 250 tys. zł na rzecz kół gospodyń wiejskich, zespołów ludowych i drużyn sportowych, a dodatkowo 1 mln zł dla gmin posiadających najwyższą frekwencja.

na podstawie niepełnosprawności intelektualnej jest sprzeczne z zobowiązaniami międzynarodowymi.¹⁷

Zmiany z 2023 r. stanowią podstawę prawną do utworzenia Centralnego Rejestru Wyborców (CRW), którym zastąpiono 2.477 odrębnych rejestrów wyborców prowadzonych wcześniej przez poszczególne gminy. Integrację wszystkich danych niezbędnych dla funkcjonowania rejestru przeprowadziło w okresie od kwietnia do lipca Ministerstwo Cyfryzacji. Dane pobrano głównie z prowadzonego przez ministerstwo elektronicznego rejestru stanu cywilnego, w którym znajdują się dane dotyczące stałego pobytu oraz unikalny 11-cyfrowy numer identyfikacyjny (PESEL) nadawany wszystkim obywatelom Polski i stale zamieszkującym obcokrajowcom; podawane przez gminy tzw. faktyczne adresy zamieszkania oraz uzyskane za pośrednictwem sądów dane o osobach ubezwłasnowolnionych. Choć wprowadzenie CRW zostało przyjęte z zadowoleniem przez administrację wyborczą i gminy, niektórzy rozmówcy Misji wyrazili obawy, że jego wprowadzenie na mniej niż 3 miesiące przed wyborami oraz brak wystarczających testów mogły zmniejszyć jego funkcjonalność i dokładność. Inni informowali o błędach, szczególnie dotyczących adresów przypisanych wyborcom w rejestrze, a które wyszły na jaw podczas weryfikacji podpisów poparcia w procesie rejestracji kandydatów.

Wyborcy są domyślnie przypisywani w CRW do konkretnych Obwodowych Komisji Wyborczych na podstawie ich ostatniego adresu w spisie wyborców (stałego lub w stosownych przypadkach adresu faktycznego).¹⁸ Jednorazowych zmian można było dokonać do trzech dni przed wyborami: ponad 900.000 wyborców wnioskowało o głosowanie w miejscu tymczasowego zamieszkania, a 450.540 odebrało zaświadczenie o prawie do głosowania uprawniające do oddania głosu w dowolnym lokalu wyborczym w Polsce. Łącznie 606.265 obywateli przebywających lub planujących pobyt poza granicami kraju w dniu wyborów zarejestrowało swoją chęć udziału w wyborach za granicą dokonując tego osobiście, drogą elektroniczną lub za pośrednictwem portalu internetowego MSZ. Listy wyborców zostały sfinalizowane i wydrukowane na dwa dni przed dniem wyborów przez gminy (i konsulaty). Ostateczna liczba uprawnionych do głosowania wyniosła 29.091.621 osób. Zmiany z 2023 r. wyeliminowały wszelkie możliwości publicznej kontroli list wyborców; jedynie indywidualne zapytania o własny wpis można było składać w odpowiednich gminach lub za pośrednictwem rządowego portalu (*mObywatel*). W przypadku stwierdzenia nieprawidłowości lub nieuwzględnienia w CRW, wyborcy mogli składać skargi do właściwego wójta, burmistrza lub prezydenta miasta.

Rejestracja kandydatów

Prawo do kandydowania w wyborach do Sejmu i Senatu otrzymują obywatele z prawem do głosowania, którzy najpóźniej w dniu wyborów ukończyli odpowiednio 21 i 30 lat. Pozbawieni biernego prawa wyborczego są obywatele skazani na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne lub przestępstwo skarbowe, a także ubezwłasnowolnieni na mocy prawomocnego orzeczenia sądu¹⁹. Ograniczenia w kandydowaniu ze względu na niepełnosprawność intelektualną

¹⁷ Artykuł 29 Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami wymaga od Państw-Stron „zagwarantowania osobom z niepełnosprawnościami praw politycznych i możliwości korzystania z nich na równych zasadach z innymi osobami”. Paragraf 7.3 Dokumentu Kopenhaskiego OBWE z 1990 r. stanowi, że państwa członkowskie OBWE „zagwarantują dorosłemu obywatelowi powszechnie i równe prawa wyborcze”. Zobacz także paragraf 48 Komentarza ogólnego nr 1 do art. 12 Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami oraz orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC) dotyczące ogólnych ograniczeń praw wyborczych (zobacz [Anatoliy Marinov przeciwko Bułgarii](#)). Według Ministerstwa Cyfryzacji wyrokiem sądu pozbawiono prawa głosu 95.680 osób.

¹⁸ Według Ministerstwa Cyfryzacji 2.622.135 osób nie miało miejsca zamieszkania określonego w CRW. Osoby te musiały osobiście zarejestrować się w gminie lub konsulacie, aby móc skorzystać z prawa do głosowania.

¹⁹ Ponadto bierne prawo wyborcze może zostać odebrane decyzją sądu na podstawie ustawy lustracyjnej dotyczącej działalności służb bezpieczeństwa w latach 1944–1990 r. Według ETPCZ sprawy lustracyjne toczyły się z naruszeniem Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, a przepisy tego typu powinny podlegać ciągłej rewizji. Zobacz na przykład sprawa [Matyjek przeciwko Polsce](#) i [Zdanoka przeciwko Łotwie](#).

są sprzeczne z zasadami niedyskryminacji i proporcjonalności określonymi w zobowiązaniach OBWE i standardach międzynarodowych.²⁰

Proces zgłaszania kandydatów był otwarty. Kandydatury mogą zgłaszać wyłącznie Komitety Wyborcze utworzone przez partie polityczne, koalicje lub grupy powyżej 15 wyborców, przy czym te ostatnie muszą zebrać co najmniej 1.000 podpisów poparcia. Do 28 sierpnia w PKW zarejestrowało się 85 komitetów wyborczych²¹. Komisje te mogłyby następnie zgłaszać do odpowiednich Okręgowych Komisji Wyborczych kandydatów lub listy kandydatów, z których każda musiała być poparta przez odpowiednio 2.000 i 5.000 podpisów wyborców zarejestrowanych w danych Okręgach Wyborczych²². W czterech okręgach do Sejmu i ośmiu okręgach do Senatu liczba wymaganych podpisów przekracza jeden procent zarejestrowanych wyborców, co jest sprzeczne z międzynarodowymi dobrymi praktykami.²³ PKW zarejestrowała 6.655 kandydatów na 320 listach do Sejmu przedstawionych przez 13 komitetów wyborczych i 359 kandydatów do Senatu (z 49 komitetów).²⁴ Ogółem odrzucono 56 list sejmowych i 27 kandydatów na senatorów, głównie ze względu na niezgodność podanego adresu z CRW, co spowodowało niedopuszczenie znacznej liczby podpisów. Przedstawiciele Komitetów Wyborczych przypisywali odrzucenie list bardziej rygorystycznej weryfikacji danych wyborców, a także temu, że część wyborców mogła nie wiedzieć, że nie jest zarejestrowana w danym Okręgu Wyborczym.²⁵

Na listach wyborczych do Sejmu musi znajdować się co najmniej 35 procent kandydatów każdej płci, nie ma jednak uregulowań dotyczących ich kolejności na listach. W sumie 44 procent kandydatów do Sejmu to kobiety, przewodzą one 83 z 320 list. Udział kandydatek znajdujących się na pierwszych pięciu pozycjach na liście wyborczej waha się od 11 do 52 procent.²⁶ Tylko 19 procent kandydatów do Senatu to kobiety.

Kampania wyborcza

Oficjalnie kampania wyborcza rozpoczęła się 8 sierpnia i zakończyła się 24 godziny przed dniem wyborów.²⁷ Kodeks wyborczy nie reguluje wyraźnie prowadzenia kampanii przez funkcjonariuszy publicznych, wbrew wcześniejszym zaleceniom ODIHR; mają oni jednak obowiązek zachowania bezstronności przy wykonywaniu obowiązków służbowych i ścisłego oddzielania czynności urzędowych od agitacji politycznej.²⁸ Prowadzono wzmożoną pre-kampanię w miesiącach poprzedzających oficjalne jej rozpoczęcie. Podczas niektórych wydarzeń finansowanych ze środków publicznych demonstracyjnie podkreślano kampanijny przekaz partii

²⁰ W paragrafie 7.5 Dokumentu Kopenhaskiego OBWE z 1990 r. państwa uczestniczące zobowiązały się „do szanowania prawa obywateli do partycypacji społecznej i politycznej bezpośrednio lub poprzez przedstawicieli” [całe to trzeba przetłumaczyć na nowo – zobacz tekst angielski]. Zobacz także art. 3, 12 i 29 KPON oraz sekcję I.1.1.d [Kodeksu Dobrych Praktyk w Sprawach Wyborczych Komisji Weneckiej, Rada Europy](#).

²¹ Spośród nich 40 zgłosiły partie polityczne, 2 koalicje i 43 komitety wyborcze wyborców. Osiem wniosków komitetów wyborczych wyborców zostało odrzuconych ze względu na niewystarczającą liczbę podpisów lub inne nieprawidłowości lub braki. Jeden wniosek został wycofany.

²² Siedem komitetów wyborczych zarejestrowało swoje listy sejmowe w ponad połowie okręgów wyborczych, dzięki czemu w pozostałych okręgach zostały one zwolnione ze składania dalszych podpisów. Analogicznej zasady nie ma dla Senatu.

²³ [Kodeks dobrych praktyk w sprawach wyborczych Komisji Weneckiej Rady Europy](#) zaleca, aby „prawo nie wymagało zbierania podpisów od więcej niż 1 % wyborców w danym okręgu wyborczym”.

²⁴ Dnia 13 października, Polska Liberalna rozwiązała Komitetu Wyborczy, skutecznie skreślając z list 17 kandydatów do Sejmu.

²⁵ Z jedną osobą można powiązać maksymalnie cztery różne adresy, ale w CRW widnieją tylko maksymalnie dwa, a głosujący jest automatycznie przydzielony do głosowania zwykle według tego, pod którym głosowali ostatnim razem.

²⁶ Konfederacja ma najniższy, a KO najwyższy odsetek kobiet w pierwszej piątce.

²⁷ Zabrania się prowadzenia kampanii wyborczej w szkołach, urzędach administracji rządowej, sądach i jednostkach wojskowych oraz w zakładach pracy, jeżeli zakłóca to normalne funkcjonowanie.

²⁸ 18 sierpnia PKW opublikowała [wyjaśnienia](#) dotyczące rozdzielenia czynności wyborczych od zwykłych obowiązków funkcjonariuszy publicznych. Zobacz także art. 84 ust. 1 Kodeksu wyborczego i art. 78 ustawy o służbie cywilnej.

rządzącej.²⁹ Kampania była pluralistyczna, lecz nierówna, z uwagi na korzyści odnoszone przez partię rządzącą z wykorzystywania w wieloraki sposób środków publicznych.

Ustawa o Referendum przewiduje, że kampanie referendalną prowadzą obywatele, partie polityczne, stowarzyszenia, fundacje i inne podmioty. PKW wydała wytyczne, zgodnie z którymi uczestnicy obu kampanii powinni ściśle od siebie oddzielić obie sfery³⁰. Rząd jest także uprawniony do prowadzenia kampanii, ponadto nie ma wymogu zachowania przez rząd neutralności w kampanii referendalnej. Wielu rozmówców Misji sugerowało, że referendum miało na celu zmobilizowanie wyborców sympatyzujących z partią rządzącą. Przeprowadzenie referendum równoległe z kampanią wyborczą spowodowało nałożenie się komunikatów obu kampanii. Szereg fundacji należących do podmiotów państwowych zarejestrowanych do prowadzenia kampanii referendalnej z wykorzystaniem bezpłatnego czasu antenowego w publicznej telewizji i radiu oraz kampania referendalna państwowej grupy energetycznej wzmocniły przekaz partii rządzącej, podobnie jak poparcie części funkcjonariuszy publicznych.³¹ Niektórzy indywidualni kandydaci wykorzystali kampanię referendalną by promować własną kandydaturę.³²

Podstawowe wolności były przestrzegane, a wyborcy mieli rzeczywisty wybór pomiędzy alternatywami politycznymi. Wszyscy uczestnicy aktywnie prowadzili kampanie na terenie całego kraju, koncentrując się na małych lokalnych działaniach i wydarzeniach. Ponadto KO zorganizowała w Warszawie kilkusettyśny marsz, a PiS organizował duże kongresy w całym kraju. Wszyscy prowadzili szeroko zakrojone kampanie w mediach społecznościowych i korzystali z reklam w Internecie.³³ W okresie wyborczym Misja monitorowała działania kampanijne na 40 kontach społecznościowych na X i Facebooku, należących do partii politycznych lub koalicji oraz kluczowych polityków i aktorów politycznych. Chociaż większość polityków w większym stopniu polegała na X, promocja wydarzeń była również powszechna na Facebooku. Partie polityczne i ich przywódcy, z zauważalnym wyjątkiem Jarosława Kaczyńskiego, aktywnie angażowali się na tych platformach, koncentrując się na wiadomościach wideo i relacjach na żywo, dzieląc się treściami z wydarzeń kampanijnych, przemyśleniami nad rozwojem sytuacji politycznej i promując obietnice wyborcze. Przewarżający ton postów był negatywny, z wzajemnymi oskarżeniami, co odzwierciedlało kampanię offline.

Kampania miała charakter wysoce konfrontacyjny i często negatywny. Kandydaci wielokrotnie posługiwali się podżegającą i dyskryminującą retoryką.³⁴ Niemniej okres kampanii był w dużej

²⁹ Od czerwca i lipca we Wrocławiu i Wałbrzychu rozpoczęły się kampanie billboardowe i plakatowe skierowane do posłów PiS. Od 15 lipca rząd zorganizował ogólnopolską akcję „pikników rodzinnych” promujących swój program świadczeń na dzieci, które czasami były wprost wykorzystywane do celów agitacyjnych, m.in. przez premiera 22 lipca w Krotoszynie i 29 lipca w [Tychach](#), byli uczestniczyli posłowie z danego okręgu wyborczego, m.in. 19 lipca w [Tomaszowie Lubelskim](#).
³⁰ Zobacz [wytyczne PKW z 28 sierpnia](#).

³¹ Zobacz internetową kampanię reklamową na tematy referendalne [rozpoczęta](#) 2 października przez Polską Grupę Energetyczną PGE. Przykładowo na konferencji prasowej 21 sierpnia wiceminister klimatu [stwierdził](#): „Orlen jest symbolem niepodległości polskiego kapitału, a referendum dotyczy sprzedaży. Tusk równa się sprzedaż polskich aktywów.”, zaś 5 października na [konferencji prasowej](#) premier omówił unijny pakt migracyjny, wielokrotnie odwołując się do europejskiej „partii Tuska”.

³² ODIHR LEOM obserwowało billboardy referendalne przedstawiające kandydata PiS, który jest jednocześnie prezesem Izby Gospodarczo-Handlowej, która również promowała tego kandydata. Z doniesień mediów wynika, że kandydat PiS w okręgu puckim również [wykorzystał](#) kampanię billboardową dotyczącą referendum, aby się wypromować. W internetowej kampanii referendalnej Solidarnej Polski pojawiło się co najmniej dwóch kandydatów PiS. Do promocji swojej kampanii referendalnej [wykorzystywali](#) także indywidualni kandydaci z innych komitetów wyborczych.

³³ Poczynając od dnia 4 września Misja obserwowała działania kampanijne na kontach 10 partii politycznych lub koalicji oraz 22 kluczowych polityków i aktorów politycznych na X i Facebooku.

³⁴ 2 września podczas kampanii wyborczej w Katowicach premier [nazwał](#) Donalda Tuska „liderem partii oszustów”. 25 września w nagraniu wideo PiS nawiązującym do KO [stwierdzono](#) „To niebezpieczni ludzie”. 1 października premier [stwierdził](#): „strzeżcie się ich, a zwłaszcza Tuska. Ten niebezpieczny człowiek zniszczył wszystko w Polsce.” 4 października PO [udostępniła](#) na Instagramie post „Przegonimy ich”.

mierze spokojny, z pojedynczymi incydentami i groźbami.³⁵ Głównymi tematami wydarzeń kampanijnych, obserwowanych przez obserwatorów długoterminowych misji były: gospodarka, bezpieczeństwo narodowe, migracja, stan demokracji, stosunki z UE i Ukrainą oraz wolności osobiste.³⁶ Kampania partii rządzącej skupiała się na osiągnięciach administracji rządowej, niedawnych obietnicach podniesienia świadczeń socjalnych, a także kwestiach suwerenności i bezpieczeństwa narodowego, często pokrywające się z tematyką referendum. PiS i Konfederacja posługiwały się antyimigracyjną narracją, część z przekazów była nacechowana negatywnie, a niekiedy ksenofobiczna i mizoginistyczna.³⁷ Przeważały osobiste ataki werbalne na głównych przywódców partii.³⁸ Krytyka polityki zagranicznej rządu, sposobu walki z Covid-19, oraz kontrowersje dotyczące rzekomej korupcji, w tym wydawanie wiz przez MSZ, były głównymi tematami kampanii ugrupowań opozycyjnych. Kampania KO zakładała także odwrócenie zmian w sądownictwie i poprawę stosunków z UE, wdrożenie reformy opieki zdrowotnej i edukacji oraz zapewnienie praw kobiet. Główne przesłanie Konfederacji sprowadzało się do ograniczania systemu opieki społecznej w kraju oraz zmniejszenia pomocy dla Ukrainy i uchodźców, podczas gdy Trzecia Droga i Nowa Lewica skupiały się na kwestiach opieki społecznej i praw kobiet. Niektórzy członkowie duchowieństwa rzymskokatolickiego prowadzili kampanię na rzecz partii rządzącej, co choć nie było zabronione, wielu rozmówców Misji uznało za przynoszące wyraźną jej korzyść.³⁹

Kandydaci z ramienia partii rządzącej często uczestniczyli w wydarzeniach, inauguracjach i ceremoniach otwarcia finansowanych ze środków publicznych w swoich okręgach wyborczych, co jest sprzeczne z międzynarodowymi standardami i zobowiązaniami OBWE.⁴⁰ Kilku urzędników państwowych, w tym ministrowie, prowadziło agitację wyborczą podczas takich

³⁵ 3 września rzekomo [zaatakowano](#) kamieniami autobus kampanii kandydata KO. 22 września w Katowicach doszło do [słownej napaści i popychania](#) kandydata KO. ODIHR LEOM zaobserwowało kilka przypadków zatarcia plakatów. PiS w Przemysłu zgłaszał w trakcie kampanii anonimowe groźby, a kandydat KO w Opolu zgłaszał groźby i zniszczenia swojego mienia. Strony dotknięte wydawały się niechętne do zgłaszania takich przypadków właściwym organom, kwestionując dostępność terminowych środków naprawczych.

³⁶ Personel Misji monitorował 73 wydarzenia związane z kampanią, z czego 45 z udziałem kobiet. 64 z tych wydarzeń było dostępnych dla osób niepełnosprawnych, a 2 odbywały się z tłumaczeniem na język migowy.

³⁷ 14 września premier w nagraniu wideo w serwisie X stwierdził: „Najazd tysięcy młodych mężczyzn, migrantów z Afryki, to cena za katastrofalną politykę migracyjną przyjaciół Donalda Tuska: Merkel i Webera. Strach, chaos, zamieszki, rozbiórki.” Tego samego dnia Suwerenna Polska zamieściła wideo przedstawiające migrantów na Lampedusie we Włoszech, opatrzone podpisem „Bezpieczeństwo czy najeżdźcy?”. 24 września premier oświadczył, że KO „chciał sprowadzić do Polski każdego z Afryki bez sprawdzania i weryfikacji. Chcieli sprowadzić do Polski niebezpiecznych ludzi”. Konfederacja uruchomiła [petycję internetową](#) przeciwko „masowej imigracji”, a 2 października poseł Konfederacji [oświadczył](#) w audycji radiowej, że do nielegalnych migrantów należy strzelać na granicy.

³⁸ 4 września Platforma Obywatelska (PO) udostępniła [post](#) na X: „Kaczyński zagraża! Zagrożenie dla Twoich dzieci. Zagrożenie dla twojej rodziny. 7 października podczas wydarzenia kampanii w Płocku Donald Tusk [nazwał](#) Mateusza Morawieckiego „głównym kłamcą RP”. 8 października kandydat Konfederacji [stwierdził](#): „Kaczyński i Tusk – oni są zagrożeniem!”. 9 października poseł KO [nazwał](#) Jarosława Kaczyńskiego „szkodnikiem”. 9 października w [telewizyjnej debacie](#) Donald Tusk oskarżył Jarosława Kaczyńskiego, a Mateusz Morawiecki oskarżył Donalda Tuska o tchórzostwo. Kandydaci PiS regularnie krytykowali lidera KO, na przemian sięgając po antyniemieckie tropiki i łącząc go z Federacją Rosyjską. 24 września premier [oświadczył](#) w sprawie Donalda Tuska: „Ufarbowany lis z Brukseli przyjechał tu tylko po to, aby zastosować się do wytycznych Webera, a Merkel [...] nie zrobi nic wbrew woli swoich niemieckich dyrektorów”. W spocie kampanii PiS z 26 września [napisano](#): „Donald chce wprowadzić porządek. Rozkazy niemieckie”. 25 września Minister Sprawiedliwości oświadczył: [Niemcy] chcą wyznaczyć na urząd polskiego premiera własnego człowieka, Donalda Tuska”.

³⁹ 21 września Rada ds. Społecznych Konferencji Episkopatu Polski przekazała [Vademecum wyborcze](#) na nadchodzące wybory. Radio *Maryja*, rzymskokatolicka rozgłośnia radiowa, konsekwentnie nadawała komunikaty na rzecz partii rządzącej.

⁴⁰ We wspólnych wytycznych ODIHR i [Komisji Weneckiej](#) z 2016 r. w sprawie zapobiegania nadużyciom zasobów administracyjnych podczas procesów wyborczych i reagowania na nie stwierdza się, że „ramy prawne powinny zapewniać skuteczne mechanizmy zabraniające władzom publicznym wykorzystywania nienależnej przewagi ze swojego stanowiska poprzez organizowanie oficjalnych wydarzeń publicznych w celu prowadzenia kampanii wyborczej celów, w tym wydarzeń charytatywnych lub wydarzeń faworyzujących lub nieprzychylnych jakiegokolwiek partii politycznej lub kandydatowi”. Kandydaci PiS, w tym ministrowie, uczestniczyli w uroczystościach otwarcia i wydarzeniach rządowych w swoich okręgach wyborczych: 7 września w [Krakowie](#) i na [Podkarpaciu](#); 11 września w [Kaliszu](#), [Jędrzejowie](#) i [Dywidach](#); 25 września w [Raciborzu](#); 25 września w [Staszowie](#) i [Bałtowie](#); w dniach 25 – 27 września w [Koszalinie](#), [Kępnie](#), [Krotoszynie](#), [Ostrowie Wielkopolskim](#) i [Pleszewie](#) oraz 29 – 30 września w [Kamiennej Górze](#) i [Solinie](#).

wydarzeń⁴¹. Niektóre samorządy wzmocniały przekaz KO⁴². Kampania partii rządzącej znajdowała swoje odzwierciedlenie w rządowych komunikatach informacyjnych, jak i w reklamach i kampaniach informacyjnych prowadzonych przez Spółki Skarbu Państwa.⁴³ W okresie kampanii lub w miesiącach ją poprzedzających ogłoszono lub wdrożono szereg znaczących programów świadczeń socjalnych⁴⁴. Wszystkie te praktyki zacierały granicę między partią a państwem, wbrew zobowiązaniom wynikającym z członkostwa w OBWE.⁴⁵

Kilka partii podkreślało znaczenie udziału kobiet w polityce i zapewniło widoczność swoim kandydatkom w trakcie kampanii. Sprawy kobiet zajmowały prominentne miejsce w przesłaniach kampanijnych kilku partii, zwłaszcza zdrowie reprodukcyjne, dostęp do aborcji i wsparcie w opiece nad dziećmi. Niektóre z kandydatek doświadczyły w trakcie kampanii molestowania zarówno w Internecie jak i fizycznego, a inne zauważyły utrzymujące się seksistowskie postawy wobec kobiet zarówno w własnej partii jak i wśród elektoratu.⁴⁶

Finansowanie Kampanii

Finansowanie partii politycznych i kampanii wyborczych regulują przede wszystkim Kodeks wyborczy i Ustawa o partiach politycznych. W 2021 r. wprowadzono poprawki do Ustawy o partiach politycznych, nakładające na partie polityczne obowiązek publikowania rejestrów darowizn i umów oraz w 2023 r. do Kodeksu wyborczego zapisy wprowadzające możliwość raportowania drogą elektroniczną.⁴⁷ Jednak ostatnie zmiany nie w pełni uwzględniły wieloletnie zalecenia ODIHR dotyczące potrzeby składania szczegółowych sprawozdań finansowych przed dniem wyborów, a także regulacji prowadzenia kampanii przez podmioty trzecie.

Do referendów nie mają zastosowania przepisy Kodeksu Wyborczego dotyczące finansowania kampanii wyborczych, nie ma też ograniczeń w zakresie darowizn i wydatków oraz obowiązków

⁴¹ W dniu 16 września ODIHR LEOM obserwował kampanię Premiera i Ministra Rolnictwa podczas wydarzenia finansowanego ze środków publicznych w Miętnej. W dniu 24 września ODIHR LEOM uczestniczył w ceremonii podpisania nowego dworca PKP, który został wykorzystany do kampanii przez kandydata PiS. Tego samego dnia wydarzenie ufundowane przez Ministerstwo Kultury zostało wykorzystane do agitacji na rzecz kandydatów do Sejmu PiS. 29 września ODIHR LEOM uczestniczył w uroczystości otwarcia szkoły w Ogrodnickach z udziałem Wiceministra Edukacji Narodowej, podczas której prelegenci opowiadali się za partią rządzącą.

⁴² 22 września władze m.st. Warszawy [zorganizowały](#) konferencję poświęconą problematyce kobiet, stanowiącą platformę dla KO. 1 października miasto Warszawa [zaprosiło](#) mieszkańców na spacer po miejscu wiecu KO. Władze m.st. Warszawy rozpoczęły kampanię promującą swoje osiągnięcia, w tym w kwestiach związanych z wyborami, z eksponowanym wizerunkiem burmistrza, który pełni także funkcję wiceprzewodniczącego największej partii opozycyjnej.

⁴³ W Nowym [Specyfic](#) Kancelarii Prezesa Rady Ministrów znajdują się informacje o trzech ostatnich dotacjach państwowych, Polskie Towarzystwo Energii Elektrycznej w trakcie kampanii [reklamowało](#) rządowe dotacje do zużycia energii elektrycznej w gospodarstwach domowych. 29 sierpnia Polska Grupa Energetyczna [rozpoczęła](#) kampanię reklamową pod hasłem „[Bezpieczeństwo energetyczne Polski](#)”. Na stacjach benzynowych kontrolowanej przez państwo rafinerii ropy naftowej można było uzyskać bezpłatne publikacje, a ulotki rozpowszechniane przez Lasy Państwowe promowały kandydatów partii rządzącej.

⁴⁴ 7 sierpnia Prezydent podpisał ustawę podwyższającą wysokość zasiłku na dziecko. 8 sierpnia premier [podpisał](#) rozporządzenia umożliwiające wypłatę 14 emerytury już od początku września. 30 sierpnia [podpisano](#) ustawę zapewniającą bezpłatne leki dla osób powyżej 65. i poniżej 18. roku życia. 14 września Premier zapowiedział podwyżkę płacy minimalnej do 4242 zł od stycznia 2024 r. i do 4300 zł od 1 lipca 2024 r. Wspólne wytyczne ODIHR i [Komisji Weneckiej](#) stanowią, że „aby zapobiec niewłaściwemu wykorzystaniu zasobów administracyjnych w celu zachwiania równych warunków działania podczas konkursów wyborczych, ramy prawne powinny stanowić, że żadne ważne ogłoszenia powiązane lub mające na celu wywołanie pozytywnego postrzeżenia danej partii lub kandydata powinno mieć miejsce podczas kampanii.” Paragraf 5.4 Dokumentu Kopenhaskiego OBWE z 1990 r. przewiduje „wyraźny rozdział między państwem a partiami politycznymi”.

⁴⁶ 17 września niedokładne wpisy w mediach społecznościowych [zaatakowały](#) kandydatkę KO do Sejmu. Dosłowne groźby [skierowane były](#) pod adresem innej kandydatki KO do Sejmu. 25 września w Opolu Lubelskim doszło do fizycznego [ataku na kandydatkę KO](#) na Sejm. Paragraf 10 Zalecenia Ogólnego nr 25 dotyczącego ustępu 1 artykułu 4 Konwencji w sprawie eliminacji wszelkich form dyskryminacji kobiet stwierdza, że „sytuacja kobiet nie ulegnie poprawie, dopóki podstawowe przyczyny dyskryminacji wobec kobiet i ich nierówności nie zostały skutecznie rozwiązane”.

⁴⁷ Pomimo tej poprawki Ministerstwo Finansów wydało szczegółowy, bardziej złożony obowiązkowy formularz sprawozdawczy na niecałe tygodnie przed dniem wyborów, który można wypełnić odręcznie lub wpisać do pliku PDF i przesłać do PKW.

sprawozdawczych w przypadku kampanii referendalnych.⁴⁸ Ponadto nie ma zakazu wydatków rządowych na kampanię referendalną ani limitów dotyczących wydawanych kwot. Minimalne regulacje dotyczące finansowania kampanii referendalnej w porównaniu z tymi dotyczącymi wyborów skutkowały negatywnym wpływem jednoczesnego ich organizowania na przejrzystość i rozliczalność finansowania partii politycznych i kampanii wyborczej. Kilku rozmówców Misji postrzegało przeprowadzenie referendum jako celowy sposób na ominięcie przepisów dotyczących finansowania kampanii wyborczych.⁴⁹

Partie polityczne mogą otrzymywać finansowanie ze środków publicznych jak i prywatnych oraz mogą ubiegać się o pożyczki. Partie muszą prowadzić Fundusz Wyborczy, z którego przekazują środki finansowe swoim Komitetom Wyborczym. Partie polityczne, które otrzymają co najmniej trzy procent (lub koalicje, które otrzymają co najmniej sześć procent) ważnych głosów do Sejmu, otrzymują coroczne subwencje z budżetu państwa. Jeżeli Komitet Wyborczy uzyska co najmniej jedno miejsce w Sejmie lub Senacie poprzedniej kadencji, partie wchodzące w jego skład mają prawo do jednorazowej dotacji państwowej otrzymywanej po wyborach na pokrycie wydatków związanych z kampanią wyborczą.

Zgodnie z Kodeksem Wyborczym kampanie mogą być finansowane wyłącznie za pośrednictwem Komitetów Wyborczych.⁵⁰ Do wpłacania na rzecz Funduszy Wyborczych partii politycznych i komitetów wyborców uprawnieni są jedynie obywatele stale zamieszkujący w kraju, co ogranicza prawa osób, które utraciły miejsce stałego zamieszkania.⁵¹ Komitety wyborcze mogą też przyjmować pewien typ darowizn niepieniężnych.⁵² Anonimowe darowizny pieniężne oraz wpłaty ze źródeł zagranicznych i osób prawnych są zabronione.

Dla każdego Komitetu Wyborczego ustalane są szczegółowe limity wydatków na podstawie liczby mandatów, o które się ubiegają w wyborach do Sejmu i Senatu.⁵³ Aczkolwiek brak efektywności tych ograniczeń działa na korzyść partii rządzącej, wykorzystującej aktywność fundacji Spółek Skarbu Państwa w kampanii referendalnej dla wzmocnienia własnego przekazu wyborczego.⁵⁴ Prowadzenie kampanii przez strony trzecie jest prawnie zabronione, ale nie zagrożone żadnymi sankcjami, co szczególnie wpływa na kampanię internetową.⁵⁵ Prowadzenie kampanii przez strony trzecie jest prawnie zabronione, ale nie zagrożone żadnymi sankcjami, co szczególnie wpływa na

⁴⁸ Art. 47 ust. 1 ustawy o referendach krajowych stanowi, że wydatki ponoszone przez podmioty zarejestrowane do udziału w kampanii referendalnej pokrywane są ze środków własnych oraz w zgodnie z przepisami regulującymi ich działalność.

⁴⁹ Nie ma limitów wysokości dopuszczalnych wydatków referendalnych.

⁵⁰ Kandydaci z Komitetów Wyborczych wyborców mogą wpłacać składki do swojego komitetu w wysokości do 45-krotności minimalnego miesięcznego wynagrodzenia (162.000 zł). Osoby fizyczne mogą przekazywać darowizny pieniężne w wysokości do 15-krotności minimalnego miesięcznego wynagrodzenia (54.000 zł) na rzecz partii i komitetów wyborczych wyborców oraz do 25-krotności minimalnego miesięcznego wynagrodzenia (90.000 zł) na rzecz Funduszy Wyborczych.

⁵¹ Paragraf 230 [Wytycznych ODIHR i Komisji Weneckiej na rok 2020 w sprawie przepisów dotyczących partii politycznych](#) (wytyczne) stanowi, że „darowizny od obywateli, niezależnie od ich miejsca zamieszkania, nie powinny być ograniczane, jeżeli mogą oni [głosować]”.

⁵² Darowizny niepieniężne mogą pochodzić od osób fizycznych w postaci: wkładu pracy wolontariuszy roznoszących plakaty i ulotki wyborcze; pomocy biurowej; bezpłatnego korzystania z przedmiotów, urządzeń i pojazdów; oraz udostępnienia własności prywatnej do uwidocznienia na niej materiałów kampanijnych. Komitety wyborcze partii i koalicji mogą bezpłatnie korzystać z powierzchni i wyposażenia biur partii politycznych.

⁵³ Najwyższy limit dla komitetu wyborczego w tych wyborach wynosi 38.781.152 zł, a najniższy (dla komisji wystawiających jednego kandydata do Senatu) 69.834 zł.

⁵⁴ Ogółem po zgłoszeniu udziału w kampanii referendalnej do PKW zarejestrowało się 58 podmiotów, w tym 7 partii, 25 stowarzyszeń, 26 fundacji (w tym 12 było powiązanych ze spółkami Skarbu Państwa). Większość z tych podmiotów nawoływała do udziału w referendum, wspierając rząd, natomiast partie opozycyjne oraz kilka stowarzyszeń i fundacji podkreślały prawo obywateli do powstrzymania się od głosowania w referendum.

⁵⁵ Przepisy dotyczące mediów nie odnoszą się wyraźnie do nowych form prowadzenia kampanii i nie uwzględniają agitacji wyborczej w Internecie. W marcu 2023 r. PKW wydała notę wyjaśniającą dotyczącą działalności osób trzecich prowadzących kampanie w imieniu partii politycznych w Internecie, podkreślając, że podlegają one takim samym zasadom, jak świadczenie usług na rzecz partii politycznych przez podmioty komercyjne.

kampanię internetową. Łącznie, powyższe przesłanki wpływają negatywnie na transparentność i rozliczalność finansowania kampanii.⁵⁶

Pomimo wcześniejszych rekomendacji ODHIR nie wprowadzono obowiązku sprawozdawczości z przychodów i wydatków do PKW przez przed dniem wyborów przez partie i komitety wyborcze. Partie polityczne zobowiązane są prowadzić publicznie dostępne rejestry otrzymanych darowizn i zawartych umów, podczas gdy komitety wyborcze wyborców zobowiązane są do publikowania na swoich stronach internetowych jedynie darowizn przekraczających wysokość pensji minimalnej w terminie 7 dni od ich otrzymania. Wszystkie komitety wyborcze przedkładają, poddawane kontroli, sprawozdania finansowe w ciągu trzech miesięcy od dnia wyborów. Kontrola powyborcza może nie wykryć wydatków przekraczających limity lub sprzeniewierzenia środków publicznych.⁵⁷ Brak całościowej, szczegółowej, przyjaznej dla użytkownika, terminowej jawności kampanijnych darowizn i wydatków zmniejsza transparentność finansowania kampanii i oznacza, że wyborcy mogą być nieświadomi co do powiązań finansowych różnych partii i kandydatów.⁵⁸ Dodatkowo sankcje za błędy w sprawozdaniach finansowych nie są stopniowalne i proporcjonalne, wbrew standardom i wcześniejszym zaleceniom ODHIR.⁵⁹ Co do zasady, PKW której powierzono funkcje nadzorcze, nie posiada środków, ani też nie interpretuje swojego ograniczonego mandatu z niewielkimi uprawnieniami dochodzeniowymi jako obejmującego kontrolowanie finansów kampanii wyborczych w trakcie ich trwania.⁶⁰

Media

Wolność słowa i prawo do informacji są zagwarantowane konstytucyjnie, jednak niektóre przepisy prawne w dalszym ciągu ograniczają ich egzekwowanie. Zniesławienie i publiczne znieważenie pozostają przestępstwami pomimo wcześniejszych rekomendacji ODHIR oraz Przedstawiciela OBWE do Spraw Wolności Mediów. Podczas gdy rynek reklamowy zapewnia pewien stopień stabilności ekonomicznej i względnej niezależności głównym prywatnym nadawcom, selektywny wybór reklam przez instytucje rządowe i spółki kontrolowane przez państwo służy jako instrument wspierania preferowanej polityki redakcyjnej, a nie niezależnych krytycznych mediów.

Krajobraz medialny jest pluralistyczny, jednak mocno spolaryzowany pod względem politycznym. Rynek nadawców jest wysoko rozwinięty, podobnie jak media drukowane, do których zalicza się kilka tradycyjnych tytułów prasy politycznej prezentujących różnorodne perspektywy. Choć następuje stały zwrot w kierunku mediów internetowych i sieci społecznościowych, telewizja pozostaje głównym źródłem informacji politycznych. Największą liczbę widzów, łącznie za pośrednictwem 39 kanałów ogólnopolskich, regionalnych i tematycznych, przyciąga publiczna

⁵⁶ W paragrafie 219 Wytycznych [wskazano](#), że „zaangażowanie stron trzecich jako wyraz pluralizmu politycznego i zaangażowania obywateli [...] może stworzyć luki w obszarze finansowania działalności politycznej i kampanii, które powinny zostać uregulowane przez ustawodawców”. W paragrafie 256 zauważono dalej, że „ważne jest, aby niektóre formy regulacji [...] zostały rozszerzone na strony trzecie zaangażowane w kampanię, aby zapewnić przejrzystość i rozliczalność”.

⁵⁷ Artykuł 7.3 Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko korupcji stanowi, że „[każde] Państwo-Strona rozważy również podjęcie odpowiednich środków ustawodawczych i administracyjnych [...] w celu zwiększenia przejrzystości w finansowaniu kandydatów na stanowiska polityczne oraz w stosownych przypadkach, finansowaniu partii politycznych.”

⁵⁸ Paragraf 247 Wytycznych [stanowi](#), że „przejrzystość w finansowaniu partii i kampanii [...] jest ważna dla ochrony praw wyborców, zapobiegania korupcji i informowania szerszego społeczeństwa. Wyborcy muszą posiadać odpowiednie informacje na temat wsparcia finansowego udzielanego partiom politycznym, ponieważ wpływa to na proces decyzyjny i stanowi sposób na pociągnięcie partii do odpowiedzialności.”

⁵⁹ Jeżeli sprawozdanie partii politycznej dotyczące poniesionych wydatków na kampanie zostanie odrzucone, traci ona subwencję na okres jednego roku. W przypadku odrzucenia sprawozdania finansowego partii politycznej traci ona subwencję na trzy lata. W przypadku odrzucenia sprawozdania komisji wyborczej komisja jest zobowiązana do zrzeczenia się zakwestionowanej kwoty i zapłaty kary pieniężnej w wysokości trzykrotności tej kwoty. Paragraf 275 wytycznych [stanowi](#), stanowi, że „[sankcje] powinny być zawsze zgodne z zasadą proporcjonalności”.

⁶⁰ Artykuł 14 [Zalecenia Rec\(2003\)4](#) Komitetu Ministrów Rady Europy stanowi, że: „Niezależny monitoring powinien obejmować nadzór nad rachunkami partii politycznych oraz wydatkami związanymi z kampaniami wyborczymi, a także ich prezentacją i publikacją”.

Telewizja Polska (TVP), a za nią plasują się prywatna TVN i Polsat.⁶¹ W 2022 r. Urząd Komunikacji Elektronicznej, wobec upływu terminów przejścia na technologię cyfrową, powołując się na interes bezpieczeństwa narodowego zezwolił wyłącznie TVP na dalsze nadawanie w starym formacie analogowym do końca 2023 r., w praktyce pozostawiając 900.000 gospodarstw domowych z bezpośrednim dostępem jedynie do kanałów telewizyjnych nadawcy publicznego.

W lutym 2021 r. kontrolowany przez państwo koncern paliwowy PKN Orlen sfinalizował zakup Polska Press, spółki prasowej prowadzącej 20 z 24 dzienników regionalnych, około 120 tygodników regionalnych i wiele portali internetowych. Po zmianie właściciela nastąpiła gruntowna zmiana personelu wyższego szczebla w redakcjach. Wielu rozmówców Misji postrzegало przejście jako wzmocnienie kontroli politycznej partii rządzącej nad lokalnymi mediami. Kilka opozycyjnych partii politycznych napotkało opóźnienia czy odmowy umieszczenia płatnych ogłoszeń wyborczych w publikacjach nabytych przez Polska Press.⁶² W lipcu 2021 r. Sejm przyjął ustawę opartą na propozycji partii rządzącej, mającą na celu ograniczenie udziału kapitału zagranicznego w rynku medialnym. Inicjatywa spotkała się z szeroką krytyką, w tym ze strony Przedstawiciela OBWE do Spraw Wolności Mediów.⁶³ Mimo zawetowania przez Prezydenta ustawy w grudniu 2021 r., TVN24 przeszła długotrwały proces odnowienia licencji, który zakończył się zaledwie dwa dni przed jej wygaśnięciem.

Od 30 września zarówno TVP, jak i Polskie Radio formalnie wywiązały się z prawnego obowiązku udostępnienia na 15 dni przed wyborami bezpłatnego czasu antenowego wszystkim komitetom wyborczym zarejestrowanym w co najmniej połowie okręgów wyborczych do Sejmu i Senatu.⁶⁴ Dnia 9 października telewizja publiczna wypełniła swój prawny obowiązek, organizując debatę z udziałem komitetów wyborczych zarejestrowanych we wszystkich okręgach wyborczych.⁶⁵ Jej format nie pozwalał jednak na konstruktywną wymianę zdań między uczestnikami na temat wyborów, gdzie cztery z sześciu pytań dotyczyły tematów referendalnych. Inne media ogólnokrajowe zorganizowały wiele debat.⁶⁶ Zgodnie z ustawą o referendum bezpłatny czas antenowy kampanii referendalnej jest dzielony równo pomiędzy komitety zarejestrowane w referendum. Obejmuje to 15 godzin w telewizji publicznej, 30 godzin w radiu i 5 godzin w programach przeznaczonych dla zagranicy.

Telewizja publiczna w monitorowanych programach swoich głównych kanałów (TVP1, TVP2 i TVP Info) prowadziła politykę redakcyjną polegającą na celowym zniekształcaniu i przedstawianiu wydarzeń społeczno-politycznych poprzez promocję partii rządzącej, rządu i jego polityki, jednocześnie atakując swojego głównego rywala politycznego KO i jej lidera, jeszcze

⁶¹ Budżet TVP znacząco wzrósł w ostatnich latach. Jest finansowany z dotacji państwowych, które na 2023 r. stanowią ponad 60 procent jego rocznego budżetu. Inne źródła przychodów to opłaty licencyjne, działalność reklamowa i komercyjna.

⁶² 4 i 5 października Lewica i Trzecia Droga zostały poinformowane przez *Polska Press*, że jej gazety *Echo Kieleckie* i *Nasze Miasto Gorzów* nie będą przyjmować ich reklam wyborczych ze względu na „lewicowe” wartości.

⁶³ Przedstawiciel OBWE ds. wolności mediów [ostrzegł](#), że „będzie to miało wpływ na największy w Polsce prywatny kanał informacyjny TVN24, znany z krytycznych relacji, szkodząc w ten sposób pluralizmowi mediów w kraju”.

⁶⁴ [Znowelizowany w lipcu 2023 r. Regulamin KRRiT](#) z 2011 r. nakładał na telewizję publiczną obowiązek emisji bezpłatnych materiałów w TVP1 w dwóch dziennych oknach czasowych, w godzinach 6:00-10:00 oraz 16:00-23:00. Telewizja publiczna została zobowiązana do udostępnienia łącznie 900 minut bezpłatnie za pośrednictwem TVP1, TVP2 i TVP Polonia zaś Polskie Radio zobowiązała się do udostępnienia łącznie 1.800 minut bezpłatnie w swoich 5 stacjach. Regionalna telewizja publiczna i radio zobowiązane były przeznaczyć łącznie odpowiednio 600 i 900 minut.

⁶⁵ Cztery z sześciu uprawnionych Komitetów Wyborczych były reprezentowane przez swoich liderów, z wyjątkiem PiS i Lewicy.

⁶⁶ Polsat, TVN24 i *Super Express* zorganizowały niejedną debatę. *Super Express* i holdingu *WP.pl* zorganizowały trzy debaty, w których brały udział wyłącznie kandydatki do Sejmu. Debatę zorganizowało także publiczne *Polskie Radio 2*.

bardziej pogłębiając polaryzację polityczną w społeczeństwie.⁶⁷ Tym samym, wbrew uznanemu na arenie międzynarodowej obowiązkowi mediów publicznych jakim jest niezależność i służenie wszystkim grupom społeczeństwa, naruszyła ustawę o radiofonii i telewizji, która wymaga, aby programy nadawcy publicznego były „pluralistyczne, bezstronne i zrównoważone”.

W monitorowanym okresie PiS i rząd otrzymały 28 i 9 procent czasu antenowego w ramach relacji politycznych w TVP1, które były niemal całkowicie pozytywne i często formułowane tak, aby odzwierciedlały tematy referendalne i wzmacniały przesłanie kampanijne partii.⁶⁸ Tymczasem KO uzyskała 43 procent w TVP1 z czego 80 procent miało negatywny wydźwięk. Ponadto, Misja monitorując programy w godzinach największej oglądalności odnotowała duże kampanie reklamowe prowadzone przez podmioty kontrolowane przez państwo i ministerstwa. Z drugiej strony zaobserwowano, że większość monitorowanych mediów prywatnych była szczególnie krytyczna wobec władz i rządzącego PiS. W przekazie informacyjnym prywatnej TVN przeznaczono rządowi i PiS 14 i 29 procent czasu antenowego, z czego większość miała wydźwięk negatywny. Ta sama stacja poświęciła 21 procent relacji KO, która miała neutralny lub pozytywny ton. Polsat poświęcił polityce jedynie mniejszą część swoich reportaży, około 13 procent przekazów politycznych poświęcił rządowi, 31 procent PiS, 26 procent KO, przeważał neutralny ton.

Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji (KRRiT) jest organem wydającym zezwolenia i regulującym media, składającym się z pięciu członków powoływanych na sześcioletnie kadencje: dwóch przez Prezydenta, dwóch przez Sejm i jednego przez Senat. Rada nie zdecydowała się prowadzić własnego monitoringu mediów i podjęła działania wyłącznie w oparciu o otrzymane skargi, pomimo formalnego wezwania od PKW. KRRiT łącznie rozpatrzyła 44 skargi, w tym 40 dotyczące nadawcy publicznego. W okresie kampanii Rada spotkała się czterokrotnie na sesjach zamkniętych, aby omówić przydział częstotliwości i kwestie związane z licencjami. Podsumowując, organowi nie udało się ograniczyć ewidentnie stronniczego charakteru relacji prezentowanych w telewizji publicznej, pomimo konstytucyjnego obowiązku działania w interesie publicznym.

Rozstrzygnięcie sporów wyborczych

Dostępne mechanizmy rozstrzygnięcia sporów obejmują drogę sądową i administracyjną zarówno dla wyborców, jak i kandydatów. Jednakże niektóre decyzje mogą być kwestionowane jedynie przez kandydatów, co podważa prawo do efektywnego środka prawnego.⁶⁹ Od uchwał PKW odmawiających rejestracji komitetu wyborczego przysługuje zażalenie do Sądu Najwyższego. Od decyzji Okręgowej Komisji Wyborczej o odrzuceniu rejestracji kandydata przysługuje odwołanie do PKW, a następnie jako ostatnia instancja do Sądu Najwyższego. Komitety Wyborcze mogą składać skargi dotyczące podziału bezpłatnego czasu antenowego w mediach publicznych do PKW, która jest również właściwa w zakresie rozpatrywania zastrzeżeń do sprawozdań finansowych partii politycznych jak i z kampanii wyborczych. Kandydaci lub przedstawiciele komitetów wyborczych mogą dochodzić zadośćuczynienia przed sądami rejonowymi za rozpowszechnianie fałszywych informacji lub obraźliwych treści.⁷⁰ Wyniki wyborów można zaskarżyć w terminie 7 dni od ich

⁶⁷ Od 12 czerwca w telewizji publicznej emitowany jest serial dokumentalny pt. „Reset”, poświęcony stosunkom polsko-rosyjskim w latach 2007–2015, w którym Donald Tusk uznawany jest za podważającego interesy narodowe w stosunkach z Federacją Rosyjską. 9 października wieczorem po debacie TVP1 wyemitowała film dokumentalny „Na sprzedaż” opisujący negatywne skutki prywatyzacji zorganizowanej przez rząd Donalda Tuska. Następnie wyemitowano kolejny pięcioczęściowy film dokumentalny „Migranci” ukazujący niebezpieczeństwa i zagrożenia związane z migracją muzułmanów.

⁶⁸ Dotyczy to telewizji publicznej TVP1, kanałów TVP2 oraz radia *Jedynka*; prywatny *Polsat*, TVN oraz stacja radiowa RMF FM; gazety *Gazeta Wyborcza*, *Fakt*, *Rzeczpospolita*, *SuperExpress* oraz internetowe portale informacyjne interia.pl, onet.pl i wp.pl.

⁶⁹ Ustęp 5.10 Dokumentu Kopenhaskiego OBWE z 1990 r. zobowiązuje państwa uczestniczące do zapewnienia „każdemu skutecznego środka odwoławczego od decyzji administracyjnych [...]”.

⁷⁰ Dotyczy to sądów rejonowych w Warszawie, Krakowie, Legnicy, Łodzi, Opolu i Poznaniu. W niektórych przypadkach sądy wydają nakazy sprostowania oświadczeń, przeprosin lub płatności na rzecz organizacji non-profit.

ogłoszenia do Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych Sądu Najwyższego, która jest także uprawniona do zatwierdzenia wyników w terminie 90 dni od dnia wyborów.

PKW rozpatrzyła 42 odwołania od decyzji Okręgowych Komisji Wyborczych odmawiających rejestracji na listy kandydatów, głównie z powodu niespełnienia wymogów dotyczących podpisów poparcia. Sprawy te były rozpatrywane na posiedzeniach niejawnych i nie zostały rozpatrzone ze względów proceduralnych (19), albo zostały oddalone co do istoty (22), przy czym tylko jedna została uwzględniona.⁷¹

Sąd Najwyższy rozpatrywał ponad 60 spraw wyborczych.⁷² Zdecydowana większość dotyczyła odwołań od uchwał PKW w sprawie rejestracji kandydatów, niektóre kwestionowały także procesy decyzyjne PKW i Komisji Okręgowych. Sąd Najwyższy podtrzymał większość uchwał PKW w sprawie rejestracji kandydatów. W dniu 7 września Sąd Najwyższy uchylił wytyczne PKW ograniczające społeczną obserwację wyborów jedynie do dnia wyborów.⁷³ W dniu 5 października Sąd Najwyższy na posiedzeniach jawnych rozpatrzył dwie skargi kwestionujące wytyczne dla Komisji Obwodowych, które nałożyły dodatkowe ograniczenia na obserwatorów społecznych, w szczególności na ich prawa obserwacji referendum, a także aspektów nagrań wideo, uchylając następnie niektóre zapisy.⁷⁴ O ile Sąd Najwyższy częściowo uwzględnił jedną skargę, drugą oddalił ze względu na brak legitymacji procesowej.⁷⁵ W dniu 6 października oddalił skargę apelacyjną, w której zakwestionowano proceduralne aspekty jednoczesnego postępowania z kartami do głosowania i referendum, m.in. dotyczące tajności głosowania dla tych, którzy nie zdecydowaliby się na głosowanie w referendum.

Zarówno decyzje PKW, jak i Sądu Najwyższego w sprawie odwołań zostały odpowiednio uzasadnione, wydane w odpowiednim czasie i niezwłocznie opublikowane na stronach internetowych, co wraz z decyzją Sądu Najwyższego o rozpatrzeniu trzech spraw w ramach rozpraw publicznych przyczyniło się do przejrzystości procesu. Niemniej jednak utrzymują się obawy co do niezależności sądownictwa po wprowadzeniu ostatnich reform.⁷⁶ Rozmówcy Misji odnieśli się krytycznie do niektórych stanowisk zajętych przez Sąd Najwyższy, postrzeganych przez nich jako upolitycznione.

Obserwatorzy społeczni i międzynarodowi

Kodeks wyborczy przewiduje obecność obserwatorów społecznych i międzynarodowych. Obserwatorzy międzynarodowi podlegają akredytacji PKW. Opóźnienie i brak przejrzystości podczas procesu akredytacji znaczącej liczby obserwatorów międzynarodowych, parlamentarnych i pozarządowych negatywnie wpłynęło na ich pracę.

⁷¹ Większość odwołań dotyczyła odrzucenia ze względu na niewystarczającą liczbę ważnych podpisów popierających.

⁷² Wśród nich znalazły się wnioski o wydanie nakazów, m.in. wstrzymanie przez PKW losowania numeracji kandydatów lub drukowania kart do głosowania w Okręgowych Komisjach Wyborczych, a także 11 wniosków o wyłączenie sędziów z orzekania.

⁷³ Pomimo wymogu prawnego [wyjaśnienia PKW](#) nie zostały uchylone ani zmienione na stronie internetowej PKW w momencie sporządzania niniejszego raportu, co mogło powodować niepewność co do dopuszczalności i obecności obserwatorów na sesjach Okręgowych Komisji Wyborczych.

⁷⁴ [Wytyczne PKW](#) z dnia 25 września zostały zmienione 2 października, usuwając ograniczenia dotyczące rejestrowania procesu głosowania przez obserwatorów społecznych. Uchylone punkty dotyczyły zakazu obserwacji referendum przez obserwatorów społecznych oraz kolejności w jakiej nagrania przebiegu wyborów powinny być wysyłane do Okręgowych Komisji Wyborczych i Ministerstwa Cyfryzacji, ponieważ nie miały one odzwierciedlenia w przepisach.

⁷⁵ Sąd Najwyższy uznał, że prawo zaskarżenia niektórych uchwał PKW przysługuje wyłącznie uczestnikom wyborów, dopuszczał jednak możliwość odwołania się organizacjom zarejestrowanym do prowadzenia kampanii na rzecz referendum.

⁷⁶ Do ETPC złożono skargę dotyczącą sposobu powoływania tej izby, który może zmniejszyć zaufanie społeczne do jej decyzji. W sprawie Dolińska-Ficek i Ozimek przeciwko Polsce (skarga nr 49868/19 i 57511/19, wyrok z 8 listopada 2021 r.), ETPC stwierdził, że *expressis verbis*, że izba ta „nie jest sądem ustanowionym na mocy prawa”.

Stowarzyszenia i fundacje zarejestrowane w Polsce, działające na rzecz demokracji, praw obywatelskich i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, oprócz komitetów wyborczych, mogą powoływać obserwatorów odpowiednio do Okręgowych i Obwodowych komisji Wyborczych. Przy czym nie ma formalnej procedury akredytacyjnej. Muszą jednak przedstawić zaświadczenie od organizacji nominującej. Obserwatorzy społeczni mają takie same prawa jak mężowie zaufania komitetów wyborczych, z tym, że nie mogą wnosić uwag do protokołów ani obserwować transportu i przekazywania protokołów do Komisji Okręgowych. Niedawne nowelizacje rozszerzyły uprawnienia komitetów wyborczych i obserwatorów społecznych do rejestrowania procedur głosowania oprócz procedur liczenia, jak to było wcześniej dozwolone, ale nakładają również obowiązek przesyłania takich nagrań do Ministerstwa Cyfryzacji i usuwania z oryginalnych urządzeń. W dniu 30 sierpnia PKW wydała wyjaśnienie dotyczące zakresu działań obserwatorów społecznych, w efekcie ograniczając je jedynie do dnia wyborów. Choć decyzja ta została uchylona przez Sąd Najwyższy, PKW nie usunęła jej ze swojej strony internetowej, co doprowadziło do niepewności co do możliwości obserwacji. Niedawne poprawki rozszerzające prawa obserwatorów społecznych do rejestrowania procedur głosowania i liczenia głosów zostały przyjęte pozytywnie, jednak niektórzy z rozmówców Misji mieli wątpliwości co do wymogu przekazywania tych nagrań do Ministra Cyfryzacji. Szereg organizacji społeczeństwa obywatelskiego obserwowało dzień wyborów i przygotowało równoległe zestawienia oddanych głosów. Niektóre organizacje monitorowały także relacjonowanie kampanii w mediach, finansowanie kampanii i wykorzystywanie środków publicznych.⁷⁷

Dzień wyborów

Członkowie Międzynarodowej Misji Obserwacji Wyborów (MMOW) obserwowali głosowanie w ponad 500 lokalach wyborczych jak również moment otwarcia i zamknięcia lokali wyborczych wraz z procesem liczenia głosów. Jednakże Misja nie prowadziła systematycznej lub kompleksowej obserwacji przebiegu dnia głosowania. W pobliżu i w lokalach wyborczych obserwowanych przez Misję panowała spokojna atmosfera i porządek. Wyborcy pojawili się licznie, w wielu przypadkach odnotowano kolejki. W niektórych lokalach byli obecni mężowie zaufania lub obserwatorzy społeczni, przyczyniając się do zwiększenia transparentności.⁷⁸ PKW ogłosiła, że w ciągu dnia zgłoszono ponad 300 incydentów, głównie związanych z wykroczeniami i około 100 przestępstw związanych z wyborami.⁷⁹

Lokale wyborcze obserwowane przez Misję zostały otwarte o czasie, a sam proces przebiegał sprawnie i był dobrze zorganizowany. Członkowie Obwodowych Komisji Wyborczych posiadali odpowiednią wiedzę, byli dobrze przygotowani, a procedury co do zasady były respektowane. Komisje posiadały niezbędne materiały wyborcze, a tam, gdzie miało to miejsce, prawidłowo wyeksponowano informacje o wycofanych kandydatach. Zaobserwowane przypadki, gdzie wyborcy nie figurowali na listach wyborców były rozwiązywane poprzez wpisanie ich na dodatkowych listach po otrzymaniu z urzędu gminy potwierdzenia ich rejestracji. Duża liczba wyborców skorzystała z możliwości głosowania za pomocą zaświadczeń o prawie do głosowania lub po zgłoszeniu tymczasowego adresu.

Lokale wyborcze obserwowane przez Misję zapewniały odpowiednie warunki do głosowania, ale ich częste przepełnienie wpływało na porządek procesu głosowania. Ponadto tajność głosowania była naruszana z powodu złego rozplanowania pomieszczeń, zbyt małych kabin do głosowania jak na potrzeby dużych kart wyborczych oraz przez samych wyborców, którzy wypełniali karty poza

⁷⁷ Należą do nich Fundacja Odpowiedzialności, Obserwatorium Wyborcze i Komitet Obrony Demokracji (KOD).

⁷⁸ Nie odnotowano przypadków rejestrowania procesu wyborczego. Jedną z organizacji społeczeństwa obywatelskiego (KOD) ściśle koordynowała z opozycją wysyłanie własnych obserwatorów.

⁷⁹ Odnotowano przypadki łamania ciszy wyborczej w mediach i sieciach społecznościowych.

kabinami. Wyborcy, którzy nie chcieli brać udziału w referendum musieli otwarcie odmówić przyjęcia karty referendalnej, co oznacza, że ich decyzja o uczestnictwie lub nie, nie była tajna.⁸⁰ PKW w godzinach porannych wydała instrukcję zakazując członkom Obwodowych Komisji Wyborczych pytanie wyborców o karty, które chcą otrzymać, co odzwierciedla brak wystarczającej pewności co do tej kwestii.

Zgodnie z wymogami prawa, prawie 60 procent wszystkich lokali wyborczych zostało ogłoszonych jako przystosowane do samodzielnego dostępu dla osób z niepełnosprawnościami, które mogły wystąpić o oddanie głosu właśnie w nich. Po nowelizacji z 2023 r., zapewniono bezpłatny transport do i z lokali wyborczych dla wyborców z obszarów, gdzie w dniu wyborów nie było dostępnego transportu publicznego.⁸¹ W Komisjach Obwodowych obserwowanych przez Misję były dostępne nakładki Braille'a na karty do głosowania.

Pomimo obaw, że dodanie karty do głosowania referendalnego opóźni przesłanie wyników z zagranicy, wyniki głosowania poza krajem z półkuli zachodniej, gdzie wybory odbyły się dzień wcześniej, zostały przesłane w ustawowym terminie 24 godzin bez zgłoszenia jakichkolwiek problemów technicznych. Ograniczona liczba obserwowanych przez Misję procedur liczenia głosów została oceniona jako przejrzysta, lecz często powolna, głównie ze względu na konieczność sortowania i liczenia kart referendalnych. Procedury w obserwowanych lokalach w większości były przestrzegane, choć odnotowano drobne nieścisłości, w tym liczenie kart do głosowania w innej kolejności i podział Komisji na grupy w celu przyspieszenia liczenia. PKW ogłosiła wstępną frekwencję na poziomie 72 procent i przez cały wieczór wyborczy publikowała wstępne wyniki, z podziałem na lokale wyborcze, co jeszcze bardziej zwiększyło transparentność.

***Angielska wersja niniejszego Oświadczenia jest jedynym oficjalnym dokumentem.
Dostępne jest nieoficjalne tłumaczenie na język polski.***

⁸⁰ Kodeks Dobrych Praktyk Wyborczych uznaje wstrzymanie się od głosowania za wybór polityczny. Zob. paragraf 54 Raportu [wyjaśniającego do Kodeksu dobrych praktyk](#). Wielu rozmówców Misji wyraziło opinię, że ujawniając stanowisko odnośnie udziału w referendum wyborca może wskazywać na swoje preferencje polityczne w wyborach parlamentarnych.

⁸¹ W ramach tych samych przepisów wprowadzono transport do lokali wyborczych dla mieszkańców obszarów wiejskich, gdzie odległość pomiędzy najbliższym działającym przystankiem autobusowym a lokalem wyborczym jest większa niż 1,5 km.

INFORMACJA O MISJI I PODZIĘKOWANIA

Warszawa, 16 października 2023 r. - Ten dokument stanowiący o wstępnych wnioskach i ustaleniach jest rezultatem wspólnego wysiłku w ramach Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE, Zgromadzenia Parlamentarnego OBWE i Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy. Ocena ta została dokonana w celu określenia czy wybory były zgodne z wytycznymi OBWE, zobowiązaniami międzynarodowymi, standardami demokratycznych wyborów, jak i prawodawstwem krajowym. Każda z instytucji zaangażowanych w ramach Misji Obserwacji Wyborów uznała Deklarację Zasad Międzynarodowej Obserwacji Wyborów z 2005 r.

Pia Kauma została mianowana urzędującą przewodniczącą jako specjalna koordynatorka obserwatorów krótkoterminowych OBWE. Delegacji Zgromadzenia Parlamentarnego OBWE przewodniczył Pere Joan Pons. Mireille Clapot przewodniczyła delegacji Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy. Douglas Wake jest szefem ODIHR LEOM funkcjonującej od 4 września.

Niniejsze stanowisko w sprawie wstępnych ustaleń i wniosków przedstawia się przed zakończeniem procesu wyborczego. Ostateczna ocena wyborów będzie po części uzależniona od przebiegu pozostałych etapów procesu wyborczego, w tym liczenia, zestawienia i ogłoszenia wyników oraz rozpatrzenia ewentualnych skarg i odwołań powyborczych. Około dwa miesiące po zakończeniu procesu wyborczego ODIHR wyda kompleksowy raport końcowy, zawierający zalecenia dotyczące potencjalnych ulepszeń. Zgromadzenie Parlamentarne OBWE przedstawi swój raport na następnym posiedzeniu. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy przedstawi swój raport podczas spotkania Stałego Komitetu w Vaduz dnia 28 listopada.

Misja Obserwacji Wyborów składa się z jedenastu ekspertów z siedzibą w Warszawie i dwudziestu obserwatorów długoterminowych, rozmieszczonych w całej Polsce. W dniu wyborów wysłano 154 obserwatorów z 44 krajów, w tym 33 obserwatorów ODIHR oraz 91-osobową delegację Zgromadzenia Parlamentarnego OBWE i 27-osobową delegacją Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy. Kobiety stanowią 40 procent wśród obserwatorów.

Obserwatorzy dziękują władzom Polski za zaproszenie do obserwacji wyborów oraz Ministerstwu Spraw Zagranicznych, Państwowej Komisji Wyborczej i Krajowemu Biuru Wyborczemu za pomoc. Obserwatorzy wyrażają także wdzięczność wszystkim instytucjom państwowym, partiom politycznym, organizacjom społecznym i przedstawicielom społeczności międzynarodowej za ich współpracę.

W celu uzyskania dodatkowych informacji prosimy o kontakt:

- Douglas Wake, Szef ODIHR LEOM w Warszawie (+48 697 330 032);
- Katya Andrusz, Rzecznik ODIHR (+48 609 522 266, katya.andrusz@odihr.pl) or Hamadziripi Munyikwa, Doradca Wyborczy ODIHR (+48 723 960 008, hamadziripi.munyikwa@odihr.pl) w Warszawie
- Anna Di Domenico, Zgromadzenie Parlamentarne OBWE: +45 60 10 83 80 or anna.didomenico@oscepa.dk;
- Ivi-Triin Odrats, PACE: +33 6 07 06 77 73 or Ivi-Triin.ODRATS@coe.int.

ODIHR LEOM Address:

Brain Embassy, 4 piętro, Adgar Park West
Al. Jerozolimskie 181B, 02-222 Warszawa
Tel: +48 697 330 677; office@odihr-leom.pl